

סוכן הביטוח שהיה לסוכן כפול

הוא היה מחלוצי תחום הביטוח בארץ ישראל ואיש עסקים מקושר הנושא אזרחות אמריקאית • את האמון שרחשו לו בכירי ההנהגה העת'מאנית בלבנט הוא ניצל לטובת העברת ידיעות לבריטים והכשיל תוכניות רבות של הצבא התורכי • כך היתל אלתר לזין באימפריה העת'מאנית

שמעון אביבי

ד"ר, חוקר העדה הדרוזית; shimon_avivi@hotmail.com

אחמד ג'מאל פאשא. בסוף שנת 1917 סיים עזיז בכ את תפקידו ומונה לתפקיד הבכיר ביותר - ראש שירות הביטחון הכללי של האימפריה העת'מאנית.

ב־1937 פרסם עזיז בכ קובץ זיכרונות שלו בספר הנקרא "מודיעין וריגול בלבנון, סוריה וארץ ישראל במלחמת העולם". בספרו הוא חושף רשת ריגול שניהל היהודי אלתר לזין.

משרתם של שלושה אדונים

ב־1911 שירת אלתר לזין את המודיעין האיטלקי ואחר כך עבר לשרת את המודיעין הבריטי. בהיותו בעל אזרחות אמריקאית עמד בקשר הדוק עם הקונסול האמריקאי בירושלים ומסר גם לו מידע על אירועים בארץ. סוכני רשת הריגול שלו היו מקרב העובדים שהעסיק והם היו פרוסים בערים ראשיות בארץ ישראל, בלבנון ובסוריה. כאשר הגיעו סוכנים אלה לבתים של נכבדי הקהילה או של אנשי צבא או ממשל כדי למכור פוליסות ביטוח, הם אספו מידע על תנועות הצבא, על המצב החברתי והכלכלי ועל הלכי רוח בחברה העת'מאנית ומסרוהו לזין. לזין עצמו ניהל קשרים עסקיים ואישיים הדוקים עם בכירי ההנהגה העת'מאנית בלבנט, וכך הגיע לידי

אלתר לזין. הפעיל רשת ריגול בערים הראשיות בא"י, בלבנון ובסוריה

מידע חשוב מיהם.

כאשר בא אחמד ג'מאל פאשא לירושלים בפעם הראשונה, ב־1 בינואר 1915, להכין את מסע המלחמה לתעלת סואץ, היה אלתר לזין בראש מקבלי פניו בשם הקהילה הזרה הנמצאת בארץ והודיע שהוא תורם כמיות גדולות של תרופות אשר להן נזקק הצבא הנע לתעלה. כך הוא זכה באמונו של אחמד ג'מאל פאשא, ששלח אליו מכתב תודה על נאמנותו למולדת. לדעת עזיז בכ, מטרתו של לזין הייתה להשיג את אמון בכירי התורכים בו, ליצור יכולת להתקשר עמם ישירות ולהסיה את הדעת מסוכני משרדו המרגלים, ובכך להבטיח את שירותו לבריטים. עזיז בכ מוסיף שמרגליו של לזין נפוצו באזור והשקיפו בחופש מלא על ההכנות למסע המלחמה לתעלת סואץ. גם מפקד הכוחות העת'מאניים שיצאו לתעלת סואץ, הגרמני פרידריך קרס פון קרנסשטיין, ששימש יועצו הצבאי של אחמד ג'מאל פאשא, כתב בזיכרונותיו שלזין הזמן על ידי הפאשא להשתתף בטקס סקירת הכוחות העת'מאניים היוצאים לתעלה. הוא הוסיף וציון כי ידוע לו שהבריטים הכירו את כל האמצעים שנקט (ציר התנועה, אמצעי הצליחה ועוד) ונערכו לכך, כנראה בהתאם לדיווחים שהעביר להם לזין. ואכן העת'מאנים נחלו תבוסה במערכה על תעלת סואץ בפברואר 1915.

"כאשר הלכתי לישון ב־27 בנובמבר 1917 בערב היה כבר מאוחר, הקור צרב וקולות התותחים שליד ירושלים נדמו כקולות סערה. ואז נשמע קול דפיקה רך על הדלת. פתחתי אותה ומצאתי יהודי אמריקאי

עומד לפניי כנשמה מבוהלת המבקשת מקלט. הממשלה הודיעה שכל האמריקאים בגילים 16 עד 50 חייבים להסגיר את עצמם בתוך 24 שעות, ומי שלא יעשה זאת ייחשב מרגל. היא גם הודיעה שכל מי שיסתיר אמריקאי ייחשב מרגל. וכך הייתי לכוד: אם אכניסה - אבגוד במדינתי, אם אשלחה - אבגוד בתרבותי. באיזה מעשה בגידה עליי לבחור?"

דברים אלה כתב ביומנו ח'ליל א־ספאכני, נכבד ערבי נוצרי ומראשי הפלסטינים בירושלים, בתארו את פגישתו עם תלמידו־ידידו היהודי אלתר לזין.

לזין נולד ב־4 בינואר 1883 במינסק שברוסיה הלכנה ועלה לירושלים עם משפחתו ב־1891. בבגרותו החל להשתלב בעסקים ונודע בעיקר כ"סוכן הביטוח הראשון בארץ ישראל". הוא

ייצג חברות ביטוח זרות, וכיניהן חברת Equitable האמריקאית (וכמייצג אינטרסים אמריקאיים קיבל את אזרחות ארה"ב). הוא העסיק במשרדו בירושלים כשבעה עובדים ועוד עשרות סוכנים יהודים וערבים.

לזין גרם לפאשא להאמין שהוא מפעיל מרגלים במצרים המספקים לו ידיעות אמיתיות על הכנות הבריטים ועל תנועותיהם. הוא תוגמל בסכום נאה של 2,500 לירות זהב עת'מאניות על תרומתו. לדברי עזיז בכ, לזין הצליח להונות את הפאשא תקופה ארוכה

ב־1991 מצא פרופ' אליעזר טאובר מאוניברסיטת בר־אילן ספרון ישן ומצהיב בספרייה באיסטנבול. היה זה יומנו של עזיז בכ, איש שירות הביטחון הכללי העת'מאני, שבסוף שנת 1914 מונה לתפקיד הבכיר של ראש סיכול הריגול בארמיה הרביעית, שהייתה ממונה על גזרת סוריה, לבנון וארץ ישראל, ובראשה עמד

ח'ליל א-סכאני. נתן לוין מחסה

משחק כפול

אחמד ג'מאל פאשא חזר לירושלים כדי להתכונן למערכה שנייה על תעלת סואץ. בהיותו אזרח אמריקאי יכול היה לוין לנסוע למצרים ללא בעיה, ולכן הטיל עליו אחמד ג'מאל פאשא להביא מידע על הכנות הבריטים נגד העת'מאנים, לשתק את מסע התעמולה של עיתוני מצרים נגדו ונגד האימפריה ולהתרשם מהלכי הרוח במצרים. מסעו של לוין למצרים נמשך חודש אחד, והוא חזר ממנו מלא ידיעות כרימון לשביעות רצונו של אחמד ג'מאל פאשא. בתיאום עם המודיעין הבריטי במצרים הצליח לוין להביא להפסקת מסע התעמולה של העיתונות

עד מהרה הגיעו תוכניות המבצע העת'מאני לידיעת הבריטים, והם שיגרו כוחות צבא גדולים למקומות שבהם רצו התורכים להפתיע אותם. תוכניות הצבא העת'מאני נכשלו לחלוטין. ב-9 בינואר 1917, בקרב רפיח, הובס הכוח העת'מאני ואיבד 1,250 הרוגים ופצועים. עזיז בכ אינו כותב במפורש אלא רומז לאחריותו של אלתר לוין להעברת פקודות המבצע של העת'מאנים לבריטים, דבר שהביא לתבוסתם בקרב רפיח.

כיצד דלפו פקודות המבצע והגיעו לידי הבריטים? שאלה זו העסיקה רבות את עלי פואד פאשא, ראש המטה של הארמיה הרביעית, והחשד נפל על קציני מטה שנהגו לפקוד את בית הבושת של היהודייה אסתר חיים בשכונת מוסקוביה בירושלים. במקום זה ביקרו קצינים גרמנים, אוסטר-הונגרים ועת'מאנים, שנהגו לבלות עם הנשים, לשחק בקלפים ולהמר בכספים. בין הקצינים שביקרו בבית זה היה גם קצין המטה סרן ג'ואד אדהם בכ, והמפקדה העת'מאנית הכינה לו תרגיל עוקץ. היא קיימה ישיבה שבה החליטה החלטות צבאיות שונות, ולאחר שעזב הסרן את הישיבה היא ביטלה את החלטותיה. האויב פעל לפי החלטות שבוטלו ונחל מפלה כבדה. כך התבהרה למפקדה העת'מאנית זהותו של המדליף.

סרן ג'ואד אדהם בכ נעצר כעבור יומיים בבית הבושת בשעת מריבה עם היפהפייה לידיה מרדוך סימנוביץ' על אמינות הידיעות שהעביר לבריטים באמצעותה. בחקירתה הודתה לידיה שהיא יהודייה בעלת נתינות אוסטריה שפעלה בשירותו של אלתר לוין, לא כמרגלת בריטית אלא כציונית העושה להגשמת רעיון הבית הלאומי ליהודים בארץ ישראל. לידיה נעצרה והועברה למשפט צבאי בדמשק, ואילו ג'ואד נטל את אקדחו ושם קץ לחייו.

המצרית לזמן מה והוא סיפק לפאשא ידיעות על הכנותיהם של הבריטים כפי שהוכתבו לו על ידיהם. לוין גרם לפאשא להאמין שהוא מפעיל מרגלים במצרים המספקים לו ידיעות אמיתיות על הכנות הבריטים ועל תנועותיהם. הוא תוגמל בסכום נאה של 2,500 לירות זהב עת'מאניות על תרומתו. לדברי עזיז בכ, לוין הצליח להונות את הפאשא תקופה ארוכה באמצעות הידיעות שסיפק לו.

פרסומת לסוכנות הביטוח של אלתר לוין

סרן ג'ואד אדהם בכ נעצר בבית הבושת בשעת מריבה עם היפהפייה לידיה מרדוך סימנוביץ' על אמינות הידיעות שהעביר לבריטים באמצעותה. בחקירתה הודתה לידיה שהיא יהודייה בעלת נתינות אוסטריה שפעלה בשירותו של אלתר לוין

החל מאמצע אוגוסט 1917 הקימו העת'מאנים קבוצת ארמיות בשם "ילדרים" ("מכת ברק") כדי להביא לשינוי בגזרת ארץ ישראל באמצעות תגבורת של כוחות גרמניים ועת'מאניים מובחרים, שיתקפו את הכוחות הבריטיים שהתקדמו בדרום הארץ. עובדה תוכנית חדשה להגנה על דרכי ההעברה של כוחות אלה מדמשק לארץ ישראל ומלבנון לחיפה. תוכנית זו הייתה סודית, אך למרות זאת הגיעה לאוזניו של אלתר לוין, והוא הצליח להעבירה לבריטים. הללו הפגיזו מן הים את כוחות "מכת ברק" בהגיעם לארץ ישראל באזורי עכו וחיפה ותקפו בעוצמה באזורים שונים בחזית. פעילות זו שיבשה את היערכות קבוצת הארמיות ומנעה את השתתפותן בהתקפה השלישית של הכוחות הבריטיים על עזה.

באפריל 1915 מסר לוין לאחמד ג'מאל פאשא דו"חות שקיבל מהמודיעין הבריטי במצרים במטרה להונות את התורכים. הבריטים רצו לגרום לכך שהתורכים יעבירו כוחות צבא מחזית ארץ ישראל לאזור צפון סוריה ולעכב בכך את ההכנות למסע המלחמה השני לתעלת סואץ.

מהמסמכים ניתן היה להבין שהבריטים גמרו אומר לפלוש לאסכנדרון שעל גבול תורכיה-סוריה, לכבוש אותה ולהמשיך ממנה לחלב כדי לנתק את קווי התחבורה שבין אנטוליה לבין דרום האימפריה. דו"חות אלה פירטו את דרך הפעולה הבריטית: הטלת מצור ימי על חופי סוריה, הפגזת החופים כדי להצית מרד פנימי, הפגזת האזורים התורכיים באסכנדרון, כיבוש ותנועה לכיוון חלב. שבוע ימים לאחר שאחמד ג'מאל פאשא קיבל את הדו"חות הללו הפגיזו הבריטים את חופי סוריה ולבסוף הפגיזו את הקונסוליה הגרמנית באסכנדרון. כך הם גרמו לאחמד ג'מאל פאשא להאמין בנכונות המידע שהם שלחו לו באמצעות לוין. ואכן, הפיקוד העת'מאני החליט על העברת כוחות מדרום ארץ ישראל לצפון סוריה, ומערך כוחותיו בחזית הדרומית הוחלש. גם הפעם תוגמל אלתר לוין בסכום של 2,500 לירות זהב עת'מאניות על פעילותו למען מאמץ המלחמה העת'מאני.

חשדות ראשונים

בני מיעוטים או בעלי נתינות זרה ששהו בקרבתו של אחמד ג'מאל פאשא היו יעד למעקב של גורמי המודיעין העת'מאני. אלתר

בית הבושת של אסתר חיים

ב-10 בדצמבר 1916 דנה המפקדה הצבאית העת'מאנית בירושלים במצב הצבאי והחליטה על מבצע לתקיפת הכוחות הבריטיים.

אחמד ג'מאל פאשא. נפל בפח של לוי

ב־4 בדצמבר 1917 הגיע עארף בכ אבראהים מלווה בשוטריו לביתו של סכאכיני, אסר את אלתר לוי ואת מארחו והעבירם למעצר ב"מגרש הרוסים". על פי עזיז בכ, נמצאו בביתו של לוי מסמכים המעידים על מעשה הריגול שלו וכן נמצא משדר על גג הבית ששימש לתקשורת עם הבריטים. במכתב מ־1933 כתב סכאכיני שלולא כניסת הבריטים לירושלים היו הוא ולוי נתלים על ידי העת'מאנים.

בליל 8 בדצמבר 1917, יום לפני כיבוש ירושלים בידי הבריטים, הוציאו העת'מאנים את האסירים מהכלא, וביניהם לוי וסכאכיני, והובילום במסע רגלי לדמשק כשהם כבולים בזוגות בשלשלאות ברזל. בכלא דמשק התרועעו השניים רבות, וגם לאחר שחרורו של סכאכיני ב־10 בינואר 1918 הוא הקפיד לבקר את לוי בכלא ואף ניסה לפעול לשחרורו.

בביתו של לוי נמצאו מסמכים המעידים על מעשה הריגול שלו וכן נמצא משדר על גג הבית ששימש לתקשורת עם הבריטים. במכתב מ־1933 כתב סכאכיני שלולא כניסת הבריטים לירושלים היו הוא ולוי נתלים על ידי העת'מאנים

עזיז בכ כותב שבסופו של דבר לוי לא הוצא להורג, ויציאתו מהכלא נותרה בגדר תעלומה. עארף בכ אבראהים סיפר שכמה חודשים לאחר הבאתו של לוי לדמשק הוא פגש אותו יושב בבית קפה בעיר, ולוי סיפר לו שהשופט בדמשק שחרר אותו תמורת 400 לירות זהב. הוא שוחרר אומנם מן הכלא, אך נאסר עליו לצאת מדמשק. מאוחר יותר הוצא נגדו צו גירוש לאנטוליה. בחלב, בדרך לאנטוליה, בעזרת שוחד נוסף, הצליח לוי לקבל אישור להישאר שם. שנה לאחר כיבוש ירושלים בידי הבריטים הוא חזר לעירו ולמשפחתו.

סופו של דבר

עם שובו לירושלים המשיך אלתר לוי בעסקיו ובקשריו עם ח'ליל א־סכאכיני. אשתו ובנותיו חלו, והוא שלח אותן להחלים באירופה. בתו הבכורה מתה בגיל 22 בבית חולים פרטי בברלין. אשתו, שחוותה את עינויי העת'מאנים, איבדה את שפיות דעתה. על רקע כל אלה נמצא אלתר לוי, בערב סוכות תרצ"ד (1933), תלוי על עץ דקל בחצר ביתו. המשטרה קבעה שהתאבד. סיפורו של לוי כמרגל רב־פעלים ידוע לנו אך ורק מספר זיכרונותיו של עזיז בכ. בספרו הוא כותב גם על המעקב אחרי רשת הריגול ניל"י ועל חשיפתה, אך מציין ש"הרשת של אלתר לוי הייתה החזקה ברשתות הריגול הבריטי הציוני בארץ ישראל". יש לקוות שהמודיעין הבריטי יחשוף לעיון הציבור מסמכים מארכיוויו, שישפכו אור על פרשה זו. ■

רשימת המקורות מופיעה באתר המל"מ, בגרסה האינטרנטית של הגיליון בעמ' 49

לוי ענה על תבחינים אלה: יהודי, בעל אזרחות אמריקאית, בעל יכולת כלכלית מרשימה ובעל השפעה רבה על ההנהגה העת'מאנית בלבנט ובמיוחד על אחמד ג'מאל פאשא.

העת'מאנים ערכו מצעד צבאי גדול בבירות במטרה להרתיע את בעלות הברית מפלוש לחופי סוריה ולבנון. אלתר לוי צפה במצעד זה וצילם בחשאי, באמצעות מצלמה קטנה שאת עדשתה הסתיר בלולאה של מעילו, תמונות של יחידות הצבא שהשתתפו בו. פעולתו זו משכה את תשומת לבו של סגן צבאי נורי בכ, וזה התקרב אליו וחשף את המצלמה הנסתרת. הקצין דיווח על כך לעלי פואד פאשא, ראש המטה של הארמיה הרביעית, וזה הסביר לו שהאיש הוא מידידיו של אחמד ג'מאל פאשא ושלא ינקוט צעדים נגדו, אך שימשיך לעקוב אחריו. ימים ספורים אחר כך נצפה לוי במלון בבירות מעביר מסמכים לקצין אדמסון

מאוניית הקרב האמריקאית שעגנה בנמל בירות. ראש המטה דיווח על כך למפקד הארמיה, וזה הסביר לו כי שלח את אלתר לוי לפגישה זו כדי לבקש מהאמריקאים שיפנו לבעלות הברית וישכנעו אותן להסיר את המצור הימי שהטילו על חופי סוריה ולבנון. בעקבות דברים אלה הבין עלי פואד פאשא שאין טעם לשכנע את אחמד ג'מאל פאשא בפעילותו העוינת של אלתר לוי והחליט להיעזר בגוף מנהלי כדי לנטרלו.

ביומנו של סכאכיני נכתב שהוא ובני משפחתו השביעו את לוי לא לצאת מהבית לבל ייתפס. אך לוי, שהיה יהודי שומר מצוות ולא אכל את מזונם, ביקש מיהודי שעבר ברחוב למסור את כתובת מחבואו לחמותו כדי שתשלח לו מזון כשר. השוטרים העת'מאנים סחטו ממנה בעינויים את מקום מחבואו

בעצה אחת עם עלי פואד פאשא הטיל מושל המחוז על מפקד משטרת ירושלים, עארף בכ אבראהים, לעצור את אלתר לוי. בסוף מרס 1917 נתפס לוי באקראי והוחזק בתחנה של משטרת ירושלים. הוא הערים על השוטרים שהופקדו עליו והצליח לברוח מהמעצר ולהיעלם.

בשלשלאות ברזל

ב־6 באפריל 1917, עם הצטרפות ארה"ב למלחמה, הוצא צו גירוש נגד כל בעלי האזרחות האמריקאית באימפריה. לוי, שהיה אזרח אמריקאי, החליט לא לעזוב את הארץ אלא להסתתר. הוא ומשפחתו נחבאו אצל מכרים שונים, ולבסוף מצא לוי מסתור בבית ידידו ח'ליל א־סכאכיני.

ביומנו של סכאכיני נכתב שהוא ובני משפחתו השביעו את לוי לא לצאת מהבית לבל ייתפס. אך לוי, שהיה יהודי שומר מצוות ולא אכל את מזונם, ביקש מיהודי שעבר ברחוב למסור את כתובת מחבואו לחמותו כדי שתשלח לו מזון כשר. השוטרים העת'מאנים שעקבו אחריה תפסו אותה וסחטו ממנה בעינויים את מקום מחבואו.